

dergipark.org.tr/tr/pub/alinterisosbil

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

PRENSİP

<https://prensip.gen.tr>

DERLEME MAKALE

REVIEW ARTICLE

Ekofeminizm ve Ekosozyalizm Yaklaşımlarıyla Çevre Sorunları ve Ekoloji

Environmental Problems and Ecology with Ecofeminism and Ecosocialism Approaches

Elif EKİNCİ ÖZYARDIMCI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Üzümlü Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Erzincan, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 07.07.2023

Kabul Tarihi/Accepted Date: 16.07.2023

ÖZ

Ekolojik sorunların küresel boyuta ulaşması ve tüm canlıları tehdit etmesi üzerine, bu problemler özellikle 20. Yüzyılın son dönemlerinde dünya gündemine oturarak feministleri dikkati ekoloji hareketlerine yöneltmiştir. Bu süreç 1980'lerin batı toplumlarının kadın çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır: Ekofeminizm. 1970'lerden itibaren kendini iyice hissettirmeye başlayan ve dünyayı saran küresel ekolojik sorunlar, toplumsal hayatın pek çok alanını ilgilendirdiği gibi, ideolojilerinde ilgi alanına girmeye başlamıştır. Ekosozyalizm tam bu noktada Marksist çerçevedeki ekoloji tartışmalarıyla ön plana çıkmıştır ve temelinde de Marksist düşüncedeki kapitalist üretim tarzının hem emek hem de doğanın sömürsünü gerçekleştirdiği tespitini koyarak işe başlamıştır. Kapitalist sistemin ve ekonomi anlayışının, doğal kaynakları sınırsız görüp çevrenin tahribatına neden olduğunu düşünen ekosozyalizm anlayışı; sürdürülebilir çevre yaklaşımı için kapitalist ekonomik sistemin dönüştürülmesi gerektiğini savunur. Çalışmanın ilk bölümünde ekofeminizm kavramı, ekofeminizm perspektifinden çevre, ekofeminist yaklaşımlar ve ekofeminizme yöneltilen eleştiriler yer alacaktır. İkinci bölümde ise ekosozyalizm yaklaşımına değinilecek; ekomerkezcilik ve teknomerkezcilik kavramları açıklanacaktır. Doğa ve çevrede Marksist yaklaşımlar ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise bu iki yaklaşımla ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Çevre, Ekofeminizm, Ekosozyalizm.

ABSTRACT

As ecological problems reach a global dimension and threaten all living things, these problems have been on the world agenda especially in the last period of the 20th century and the attention of feminists has turned to ecology movements. This process brought a new dimension to women's studies in the western societies of the 1980s: Ecofeminism. Global ecological problems, which started to make itself felt in the 1970s and enveloping the world, started to be of interest in ideologies as well as in many areas of social life. At this point, ecosocialism came to the fore with the ecology discussions within the Marxist framework, and it started with the determination that the capitalist mode of production in Marxist thought exploits both labor and nature. In the first part of the study, the concept of ecofeminism, environmental ecofeminist approaches from the perspective of ecofeminism, and criticisms of ecofeminism will take place. In the second part, the ecosocialism approach will be discussed; The concepts of ecocentrism and technocentrism will be explained. Marxist approaches to nature and environment will be discussed. In the conclusion part, a general evaluation will be made about these two approaches.

Keywords: Ecology, Environment, Ecofeminism, Ecosocialism.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Ekinci Özyardımçı, E. (2023). Ekofeminizm ve ekosozyalizm yaklaşımlarıyla çevre sorunları ve ekoloji. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 83-95. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1324310>

GİRİŞ

Feminizm iki temel ideolojik inanca dayanmaktadır; İlki kadınların cinsiyetlerinden dolayı buldukları dezavantajlı konumun ortadan kaldırılmasının istenmesi, yani toplumsal cinsiyet; ikincisi de bir siyasi konumlarıdır (Heywood, 2016). Ekofeminist yaklaşım, doğayı dışıl özelliklerle donatarak güçlendirir ve erkek hegemonyasına meydan okur. Ekofeminizm doğa üzerindeki erkek tahakkümünü yok etmenin yolunun, doğa-kadın ilişkisinin yüceltilmesi olduğunu ileri sürer (Radel, 2009). Kadınların siyasi konumlandırılması da Kadınların siyasi arenada seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları, gerek kamu gerekse özel sektörde kadın yönetici sayısının artması gibi pek çok konuda kadın hareketlerinin yaygınlaşmasıdır. Bu harekette kadınlar tüm alanlarda eşitliğini savunarak, erkeklerin kadınları baskı altına almalarına tepki gösterirler (Tekin, 2012).

MacKinnon'a göre feminizm, toplum tarafından bedensel tanımlamaların yapılmasından dolayı, kadın erkek arasında kadınların aleyhine gelişen eşitsizliğin ortaya çıkmasıdır (MacKinnon, 2003).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çevre sorunlarının tehlikeli bir noktaya gelmesi ve çevre tahribatının belki de geri dönüşü olmayacak seviyeye ulaşması ile "ekoloji" feministlerin ilgi odağı olmuştur. Çevre ve ekoloji konularının öneminin artmasıyla birlikte 1980'lerden sonra Batı'daki feminist kadın çalışmaları içerisinde "Ekofeminizm" geliştirilmiştir. 1980' de ABD' deki bir takım akademisyen kadının oluşturduğu "Kadın ve Dünyadaki Hayat: Seksenlerde Ekofeminizm" adlı çalıştay, tüm dünyanın ilgisini çekerek önemli bir hareket haline gelmiştir (Gaia Dergi, 2021).

1970'li yıllarda feminist hareketler ile ekolojinin bağlantılı olduğu düşünülerek toplumsal cinsiyetin, çevre konularına etkisi olduğu ileri sürülmüştür (Gaia Dergi, 2021). Bu bilgiden yola çıkarak ekofeminizmin doğuşunda, 1970'li yıllarda ifade edilen, erkeklerin doğa üzerinde egemen olması, kadını doğayla eşit konumda tutup, kadını ve doğayı tahakküm altına almayı kendilerine hak görmeleri görüşünün etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ekofeminizm, erkeklerin eylemlerinin özellikle de batılı beyaz erkeklerin sahip olduğu ataerkil kültürün ve erkeklerin baskınlığının eleştirisi üzerine doğmuştur (Ferry, 2000). Ekofeministlere göre doğa aslında insanların değil erkeklerin tehdidi altındadır ve çevrenin bozulmasının sebebi de ataerkilliktir. Ekofeministler erkeklerin özel dünyalarından ayrılmasının onların duyarlı taraflarını yok ettiğine inanmaktadırlar.

Ekofeminizm, sosyal hareketlilik ve değerler sistemi olmasının yanında erkek merkezilik ile çevre tahribatı arasındaki ilişkiyi araştıran politik bir yaklaşımdır. Bu, doğanın sömürülmesinin, batılı insanın kadınlara ve kabile kültürlerine karşı tutumuyla yakından bağlantılı olduğunun veya Ariel Salleh'in sözleriyle "erkeklerin düşünme 'hakları' arasında bir paralellik olduğunun fark edilmesiyle başlayan bir "farkındalıktır" (Birkeland, 1993).

Sosyalizmin kökenleri 19. yy'a dayanmakla birlikte Avrupa'da sanayinin ve kapitalizmin gelişmesinin yarattığı yeni toplumsal ve ekonomik koşullara tepki olarak doğmuştur. Sosyalist fikirler, sanayileşmenin ilk dönemlerinde yoksulluk ile aşağılanmaya mağruz kalan, yeni sanayi işçileri sınıfının gelişmesine bağlanmıştır (Heywood, 2016). Bir ideoloji olarak sosyalizm; kapitalizm karşıtlığı ve daha insancıl bir yaşam önermesi ile tanımlanmıştır.

Marksistler genel olarak devrimi desteklemişler ve kapitalizmi, zenginliğin ortaklaşa sahipliğine dayalı bir sınıfsız toplum yaratarak ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir (Heywood, 2016). Demokratik sosyalistler ise, yolsuzluğu yok etmek ve eşitsizliği ortadan kaldırmak için, kapitalist sistemi iyileştirmeyi amaçlamışlardır.

Kapitalizmin kısaca analizini yapacak olursak; Johnston kapitalizmin ana yönlerini şu şekilde listelemektedir: doğrudan tüketim yerine satış için üretim, işgücünü satın almak ve satmak, para karşılığı takastır. Kapitalistler ve onların temsilcileri neyin yapıldığını ve nasıl yapıldığını belirler (Akdağ, 2014).

Weber'e göre kapitalizm kesinlikle sınırsız kar etme güdüsü değildir, kısacası akılcı iktisadi üretim sistemidir (Weber, 1999). Marx ise kapitalizmi temelde üretim ile emek arasındaki yabancılaştırıcı ilişkiye dayandırmaktadır. Buna göre, eğer bir yerde üretim araçlarını kontrol eden ve tekeline alan sermaye sahipleri (burjuvazi) ve bu üretimde çalışmak üzere beden gücünü belli bir ücretle işverene sunan işçiler (proleterya) var ise, orada kapitalizm var demektir (Alptekin, 2015). Fakat kapitalizmin kar elde etme arzusu insanlığı ve doğayı sömürüye sebep olmuştur.

Kapitalizm ne yazık ki, ekosistemi bozmakta ve sosyal adaletsizlik yaratmaktadır. Ekosozyalizmin ana teması, kapitalist sistemin sosyalizm gibi bir ekonomik sistemle değiştirilmesidir. Pek çok ekosozyalist düşünür, kapitalizmi iklim krizini çözmedeki başarısızlığından dolayı eleştirmekte hatta bazıları daha ileri giderek iklim krizinin sebebinin kapitalizm olarak adletmektedirler (*Ecosocialism*, 2023).

Rudolph Bahro'ya göre, çevre krizinin temelindeki neden kapitalizmdir (Bahro, 1982). Doğal dünya sanayileşme tarafından sömürülmekte ve yağmalanmaktadır ve bu durum kapitalizmin dur durak bilmeyen kar elde etme amacının neticesidir. Kapitalizm bu bağlamda ekoloji karşıtıdır.

Eko-sosyalizmin ana teması; sosyalizmin çevre dostu, kapitalizmin ise çevre düşmanı olarak görülmesidir. Çevre felaketi kapitalizmin bir yan ürünü olmaktan öte bir şey değilse, çevre sorunlarını yok etmenin en iyi yolu kapitalizmi yıkmak veya en azından ehliileştirmektir. Sosyalizm, kapitalizmin sebep olduğu krizlerin ve problemlerin aşılması için tek seçenektir. Ekosozyalizm de; sosyalizmin tarihsel süreçteki bazı başarısız uygulamalarına alternatif olarak üretilmiş ve sosyalizmin aşamadığı sorunları çözmek için uyarlanmıştır (*Ecosocialism*, 2023).

Bu çalışmanın ilk bölümünde ekofeminizm tanımı yapılarak ekofeminislerin üç temel görüş ayrılığından ve neleri savunduğundan başlıklar halinde bahsedilerek, bu üç ekofeminist yaklaşımına ilişkin eleştiriler yer alacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Marksist yaklaşımın çevre tahribatı üzerindeki düşünceleri ve çözümlemelerine yer verilecektir. Ekomerkezcilik ve teknomerkezcilik kavramları açıklanacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise ekofeminizm ve ekosozyalizmin temel hedeflerine değinilecektir.

EKOFEMİNİZM KAVRAMI VE EKOFEMİNİST YAKLAŞIMLAR

Ekofeminizm terimi ilk olarak Françoise d'Eaubonne tarafından *Le Feminism ou la Mort* (1974 yılında yazmış olduğu) adlı kitabında yer almıştır (Özdemir & Aydemir, 2019). D'Eaubonne'ye göre çevre sorunlarına sebep olan unsurlar; ataerkillik, aşırı nüfus artışı ve

erkek kontrollü üretim ile metalaştırılan kadının artık üretimidir. Toplumsal cinsiyetin ortadan kalkması ve kadınların öncülüğünde ekolojik devrimin yapılması ile toplumsal düzen yeniden sağlanabilecektir (Çetin, 2005).

Ekofeminizmin kendi içerisinde görüş ayrılıkları vardır. İlk görüş, kadınların erkeklerden daha farklı biyolojik ve ruhsal özelliklere sahip oluşudur (Biehl, 1991). İkinci görüş, kadın-doğa arasındaki yakınlığın ataerklilik tarafından tarihsel ve toplumsal süreç içinde oluşturulduğudur. Üçüncü görüş ise; diğer iki zıt yaklaşımı birleştiren, Mellor ve Merchant gibi ünlü feminist yazarların içinde yer aldığı, temel görüşünde kadınların farklı ruhsal ve biyolojik özelliklere sahip olmasının yanında, kadın-doğa ilişkisinin toplumsal süreçlerle meydana gelmesinin ortaya atılmasıdır (Çetin, 2005).

• Ekofeminist düşünce de birinci ayrım; ruhsallık, ataerklilik ve kadın psikolojisidir. Bu yaklaşımı savunan ekofeministlere göre kadınların duygusal, fedakar, şefkatli olmaları ve üreme yetenekleri gibi yönleri, erkeklerle kıyaslandığında çok daha üstündür. Bu düşünceyi savunanlar, ekolojik tahribatın ve çevresel problemlerin çözümü için kadınların bu üstün değerlerinin ön planda tutulmasını ister ve bu değerleri yücelten din anlayışlarına yönelmeyi önerirler (Çetin, 2005). Collard, kadınların doğayla yakınlığını “kadınların biyolojik özgüllüğü” üzerine temellendirerek kadınları “yaşam vericiler ve yetiştiriciler” olarak tanımlamaktadır (Collard, 1988). Kadınların doğaya daha yakın olmaları görüşü, çocuk doğurmaları ve onları büyütüp yetiştirmeleri yani tarihsel rollerine bağlanmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı kadınlar saygı duyulması gereken varlıklardır (Bookchin, 1994).

• Ataerklilik kadını doğayla özdeşleştirerek, ikisini de himayesine almıştır. Bugünün ekolojik krizinin nedeni; ataerkliliğin kadını tahakkümü altına alması ve tarih öncesi doğayı yücelten dinin yerini ataerkliliğin almasıdır. Eskiden bazı toplumlarda doğa tanrıçalarına inanılmaktaydı. Bu toplumların var olduğu dönemde yeryüzünde her şey eşit ve hepsi bir bütünün parçasıydı (Eisler, 1990). Günümüzde ataerklilik inançları olan İbrahim inançlarında insanlar, Tanrı tarafından, diğer canlılardan üstün kılınarak yaratılmıştır. İbrahim inançlarına göre kadında doğa da tehlikeli ve karmaşık görüldüğünden, erkeklere, bu karmaşıklığa hükmedip düzene sokmaları ve dönüştürmeleri misyonu yüklenmiştir (Spretnak, 1993). Batı Hıristiyanlık geleneği, kapitalist sistemlerin felsefik arka planını hazırlayan ve bu sistemin bir sonucu olarak yoksulluğa sebebiyet veren, dünyada büyük ekolojik krizlerin ve savaşların meydana gelmesine yol açan bir kültür sistemini yaratmıştır (Reuther, 1992). Aslında Asya kültürleri de Batı kültürleriyle birlik olarak insan-doğa uyumuna karşı çıkabilmektedir. Hıristiyan geleneğinin ortaya çıkardığı ekolojik ve çevre sorunlarının çözümü için doğa ve yeryüzü Tanrıçası Gaiya’ya tapınması savunulmuştur; yani İbrahim dinlerinin ön plana çıkardığı baskın erkek Tanrısı’nın yerine Gaiya’ya tapmak (Heywood, 2016).

• Ekofeminist düşüncede ikinci ayrım; toplumsal süreçlerin etkisidir. Bu görüşü savunan ekofeministlere göre kadınlar erkeklerden farklı ruhsal, psikolojik ve biyolojik özelliklere sahip değiller yani eşitlerdir. Kadınların sömürülmesinin sebeplerini bulmak için toplumsal olayları irdelerler. Öncelikli olarak da ekofeministlerin ilk savunduğu Tanrıça tapınmalarını, doğayı bilimsel yolla anlamaktansa mistik anlayışa yöneldikleri için reddederler. Onlara göre kadınlar, ideolojilerden ve kültürlerden ayrı tutulamaz ve ayrıca kadınlara çocuk bakma gibi temel görevleri yükleyerek misyonları haline getirmek, kadınlara daha çok zarar verir çünkü cinsiyet kalıplarını güçlendirir (Bigwood, 1993). Toplumdaki sınıf ayrılığı ve hiyerarşi ortadan kalkmadan ırkçılık, cinsiyetçilik, doğanın tahribi, savaşlar, kapitalizm ve

ülkelerin birbirlerini sömürmelerinin sonlanmayacağı; yani özetle düşünce yapısı değişmedikçe kadınların da özgür olamayacağı üzerinde durulmaktadır (Biehl, 1991). Kadın erkek arasındaki bedensel ve kültürel eşitsizliğin sebebi, doğuştan gelen özellikler değil sosyal yapılanma biçimidir (Akal, 1998). Kadınların bunları aşabilmeleri için bilimden yararlanmalıdırlar. Feministlerin bir kısmı kadınları bu duruma düşüren düşünce sisteminin temelini aydınlanma düşüncesinin oluşturduğunu belirtmektedir ve Engels'in düşüncelerini savunmaktadırlar. Engels'e göre, kadınların ezilmesi, sömürülmesi; özel mülkiyetin, devletin ve akabinde sınıflı toplumun gelişmesiyle ortaya çıkmıştır (Engels, 1992). Marksist düşüncede Engels'in yaklaşımlarını savunarak, kadının sömürsünün temelinde devlet ve sınıflı toplumların oluşması ve toplumun ataerkil yapıyı benimsemesi olduğunu ileri sürer (Donovan, 1997'den aktaran İmançer, 2002). Kropotkin ile birlikte Bookchin'e göre organik toplum yapısı ve ekoloji; insanların birbirlerine hükmetmeleri ve hiyerarşik yapının ortaya çıkması ile birlikte bozulmaya başlamıştır. Kropotkin'e göre hiyerarşinin başlangıcını, bireysel servet ve güç toplamayan ailelerin oluşması ve bu gücün babadan oğula aktarılması oluşturmaktadır (Kropotkin, 1955'den aktaran Mellor, 1992). Özetle ekofeminizmin bu kolu, toplumsal yapılanmaları ve aydınlanma düşüncesini eleştirmektedir.

•Ekofeminist düşüncede üçüncü ayırım; ruhsal farklılıklar ve toplumsal süreçler arasındaki ilişkidir. Mellor ve Merchant tarafından ortaya atılan üçüncü yaklaşımda; bir taraftan kadınların erkeklerden daha farklı olan biyolojik ve psikolojik özellikleri üstün kılınmakta diğer taraftan da tarihsel çerçevede yaşanan toplumsal, kültürel ve siyasi gelişmelerin kadınların erkeklerden farklılaştırılması zihniyetini oluşturduğunu ileri sürülmektedir (Mellor, 1992). Hıristiyanlık düşüncesinde kadının ve doğanın tehlikeli olarak görülmesinin kökeninde Havva'nın Adem'e yasak elmayı kopartmasını öğretmesi, bu sebeple de ikisinin de cennetten kovulmaları ve cennetten kovulma sebebinin bir kadın olan Havva olmasıdır. Yeryüzünde, bilinmeyende zorlu bir mücadelede hayatta kalabilmek ve yaşamlarını idame edebilmek için erkeklerin yiyecek üretmek ve avcılık yapmak zorunda kalmaları kadın yüzünden olmuştur. Kadın ve doğanın gerçek değeri kötüdür. Erkek bu iki kötüyü kontrol altına almak durumundadır (Merchant, 1996). Erkekler yeryüzünü cennete çevirecek olanlardır. Merchant'a göre cennete dönüş için kapitalizmin doğması gerekir (Merchant, 1996). Özetle; üçüncü ayırımda yer alan ekofeministler, ekolojik sorunlara çözüm olarak kadını yücelten ortak değerler oluşturulmasının gerektiği üzerine vurgu yapmışlardır.

Ekofeminist Yaklaşımın Yönelik Değerlendirmeler ve Eleştiriler

Çevre sorunlarının toplumsal cinsiyet boyutu, birbiriyle ilgili iki savunmaya dayanmaktadır. İlki; kadınlar ve erkeklerin, özellikle çevre sorunlarına farklı tepkiler vermeleriyle ilgili görüştür. Bunun sebebi ekofeministlere göre kadınların doğaya karşı daha duyarlı olduğu yönündedir. Bu anlamda doğa, özgül doğal çevreden daha bütüncül bir bakış açısını yansıtır. Başlarda çevre sorunlarının toplumsal cinsiyete dayalı olduğu yönündeki tartışmalar, kadınların ve erkeklerin farklı özelliklere sahip olduklarına ilişkili ve daha sığ bir bakış açısıyla değerlendirilirdi. Bu düşünce, çevresel olduğu görüşüyle genişletildiğinde daha sorunlu hale gelmiştir ve bu sorunlar erkeklerden çok kadınları etkilemiştir. Yani ikinci iddia, çevre sorunlarına karşı kadınların erkeklerden daha duyarlı olduğu yönünde geliştirilmiştir. Örneğin Joni Seager, kadınların ekolojik tahribatla ilgili kampanyalarda kolayca aktif hale gelebildiklerini ve resmi çevre hareketlerinde yerel düzeyde fazlasıyla temsil edildiklerini savunmaktadır (Eaton & Lorentzen, 2003).

Ekofeministler, insan toplumunun toplumsal cinsiyete dayalı doğasının ekolojik sorunlarla doğrudan ilişkili olması nedeniyle, kadınların doğayla yeniden bağlantı kurmasının gerekli olduğunu savunurlar. ABD’de ki ekofeminist hareketin kurucularından biri olan Ynestra King'in düşünceleri şu şekildedir; Eğer toplum olarak daha sürdürülebilir bir politika izlenilecekse, feministlerin izinden gidilmesi gerektiğini, kadınları ve çevreyi tehdit eden sisteme katlanmamasını ve kadınların doğa ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeleri gerektiğini savunmaktadır. Çevresel bir tahribatın meydana geldiği bir ortamda, kirli suyu, iğrenç kokuları veya bedensel rahatsızlıkları ilk fark eden kadınlar olacaktır. Buna en güzel örnek; Lois Gibbs, 1978’de New York’ da gerçekleştirdiği zehirli atık protestolarıdır. New York’da ki Love Canal’ında zehirli atıkları protesto etmeye başladığı sırada, o ana kadar hiç kimse yaşadıkları sitenin ve ilkokulun zehirli bir atık çöplüğü üzerine kurulduğunun farkında değillerdi. Bu yaşam alanında nerdeyse herkesin yakalandığı bir hastalığa maruz kalınca araştırmaları neticesinde bu gerçekle yüz yüze kalmış ve çeşitli lobcilik faaliyetleri ile hem bu yerleşim alanının değiştirilmesi için hem de çeşitli protestolarla bu olayın duyurulması için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Ellen Swallow bu farkındalık modelini yüz yıl önce keşfetmiş fakat kadın olduğu için çalışmaları yeterli desteği görememiş ve yerli bilim olarak literatürde yerini almıştır (Eaton & Lorentzen, 2003).

Ekofeministlerin çalışmada bahsedilen üç ayrımı ile ilgili eleştiriler genel olarak şu şekildedir; kadınların sahip olduğu ruhsal ve biyolojik farklılıklarından dolayı yüceltilmesi ve ona “doğa ana” adının atfedilmesinde, kadının bu niteliklere doğal olarak bürünmüş olması, onların toplumsal cinsiyet rolünü pekiştirmektedir. Kadının, kadınlık biyolojik cinsiyetine sahip olmasından dolayı karşılaştığı zorlukların yanında örneğin siyahi kadınların ırklarından dolayı, beyaz kadın-erkek farketmesizin bunlar tarafından tahakküm altına alınmaları da unutulmuş bir konudur (Taylor, 1997). Kısacası, batı ekofeminizmi kadınları tek bir kategoride ele aldıkları, ataerkil tahakkümü açıklarken sınıfsal ve ırksal farklılıkları dikkate almadıkları için eleştirilirler. Ek olarak, "ekofeminizm" terimi, ilk başlarda feministler açısından yalnızca sosyal adalet kavramlarının ötesine geçen bir ekolojik etik geliştirme kaygısını vurgulayan kavram olarak görülmekte ve eleştirilmekteydi (Birkeland, 1993). Şunu da ifade etmek gerekir ki; gelişmiş ülkelerde kadınların sosyal konumu ile gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerdeki kadınların konumları farklıdır ve ekofeminizm ile ilgili eleştirilere bu unsurun da katılması gerekmektedir.

Birkeland ve birçok ekofeministin katıldığı temel ilkeler özetle aşağıdaki gibidir (Birkeland, 1993);

- Şiddet karşıtlığının, eşitliğin, kültürel farklılığın ve katılımcı, rekabet etmeyen ve hiyerarşik olmayan örgütlenme ve karar alma biçimlerinin desteklenmesi gerektiği,
- Doğada her şeyin bir değeri olduğuna, doğaya saygı duyulması ve sosyal dönüşümün bu şekilde gerçekleşmesi gerektiğine,
- İnsanların sürdürülebilirliği sağlayacak ve ihtiyacından fazlasını değil, ihtiyacı olanı kadar doğal kaynakları kullanmaları gerektiğine
- İnsanlar, doğaya "hükmetmeye" veya kontrol etmeye çalışmamalı, bunun yerine korumalı ve toprakla çalışmalı,
- Erkeğe dayalı sahte düalizmi birleştirmek gerektiğine,

• Güç ve hiyerarşi ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gereğine ve karşılıklı etik ilişkilerin kurulmasına önem verilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Salleh'in klasik "Ecofeminism as Politics" adlı eseri, ekofeminist teorideki en önemli çağdaş eserlerden birisidir. Salleh, eserinde, eleştirel ve diyalektik ekolojinin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Çalışmasında, tüm varlıkları değeri olan ve olmayanlar olarak ikiye ayıran hiyerarşik ikililiğine ve tahakküm ideolojilerine eleştiriler yer almaktadır (Salleh, 2017). Salleh, Marx'ın fenomenlere müdahale etme noktasındaki insan merkezci yaklaşımına ve doğayı kadınsı olarak gören "erkek merkezli" tasvirine eleştiride bulunmaktadır. Salleh kadınların, erkekler ve doğa arasında bir yerde konumlandırılmasının sadece kapitalizmin değil aynı zamanda ataerkil tahakkümün başlangıcından itibaren dünya tarihinin en temel çelişkisi olduğunu ileri sürmektedir (J. Clark, 2022).

EKOSOSYALİZM

Eko-sosyalizm, William Morris gibi düşünürlerin sosyalizmlerinden faydalanılarak (Heywood, 2016) oluşturulmuş bir kavram olmakla birlikte; "kırmızı" yani sosyalist düşünceler ve işçi sınıfı hareketleri ile "yeşil" in yani ekolojik düşünce ve çevreci hareketlerin kombinasyonudur. Bu kombinasyonun başarılması o kadar da kolay değildir (Saiato, 2022).

Ekosozyalizm, sosyalizmin özünü koruyarak sınıf sisteminin ve kapitalist sistemi ortadan kaldırıp, ekolojik sağlığı yani barışı sağlamak gerekmektedir. Daha açık bir ifade ile adil bir dünyanın yaratılması için, militarizm ve emperyalizmin ortadan kaldırılması; adalete ve eşitliğe dayalı sınıfsız bir toplumun yaratılması gerekmektedir İnsanların başka insanları sömürerek servetlerine servet kattıkları kapitalist sistemin değiştirilmesi vurgulanmaktadır (Kovel, 2022).

Bunlarla birlikte ekosozyalizm daha çok Marksizm ile birlikte düşünülmüştür. Özel mülkiyetle birlikte insanların doğa üzerinde hakimiyet kurması; piyasa ekonomisinin doğayı alınıp satılabilen kısacası mübadehe anlamında metalaştırılması ve kapitalist sistemin materyalizmi beslemesi ve böylece sınır tanımaz bir büyümeye yol açması ekolojik sorunları doğurmuştur. Ekosozyalistler devrim niteliğinde yenilikler yaparak çevrenin düzeltilebileceğine ve çevre tahribatının durdurulabileceğine inanmaktadırlar. Bu nedenle de sosyalistler ayrı ayrı yeşil partiler kurmayı hedeflememeli daha büyük çaplı bir girişim içinde bulunmalıdırlar yani ekonomik sistemi hedeflemelidirler. Zaten sosyalist partiler çevresel politikalar hususunda gecikmişlerdir ve bunun bir sonucu olarak ekolojistler çoğu kez yeşili kızıla tabi kılma konusunda isteksiz olmuşlardır. Eko sosyalistler sosyalizmin ekolojik olduğunu iddia etmektedirler. Zira eğer zenginliğe ortaklaşa sahip olunacaksa bu, herkesin çıkarı doğrultusunda kullanılmalıdır (Mandel, 1998).

Ekolojik Marksizm ise, Karl Marx'ın odaklandığı gibi, doğanın yabancılaştırılması konusu üzerine düşünerek; insanlığın doğa ile metabolik mübadelelerinin doğal, inorganik koşullarıyla birliği ve dolayısıyla doğayı sahiplenmeleri değil, daha ziyade arasındaki ayrımıdır (Marx, 1973).

Marx'ın doğa kavrayışını daha iyi ele almak için aşağıdaki kavramları bilmekte fayda vardır.

Yeşillerin, Marksistlerin ve Anarşistlerin Kesişme Noktası: Ekomerkezcilik ve Teknomerkezcilik.

Eğer çevrecilik, çevre hakkında endişelerden gelişen bir ideoloji ve yöntemler ise şunu söylemek abartı olmaz ki, batı da politik olarak ciddi derecede duyarlı olan insanlar şu anda bir ölçüde çevrecilerdir. Fakat bu çevrecilerin bazıları sıradan destekçilerdir bazıları iste oldukça fanatiktir. Bu göreceli konuları kategorize etmek daha faydalıdır. O’Riordan temel olarak bu görüşleri ekomerkezcilik ve teknomerkezcilik olarak ayırmayı önermektedir (O’Riordan, 1981).

Ekomerkezcilik; insanoğlunu, global ekosistemin bir parçası olarak ve ekolojik kanunların bir konusu olarak görmektedir. Ayrıca temeli ekolojiye dayanan ahlaki konular kapsamında, çeşitli insan eylemlerinin kısıtlanmasını (özellikle ekonomik ve nüfus artışının) savunur. Doğaya ciddi anlamda saygı sağduyusu içermektedir. Bu biyoetik kavramı, Eckersley’nin de (Eckersley, 1992) dediği gibi ekomerkezciliğin temel yönünü vurgular ve ekomerkezciliği, sosyalizm ve anarşizm başta olmak üzere diğer politik ideolojilerden ayırır.

Ekomerkezciler, modern büyük ölçekli teknolojiye, teknik ve bürokratik elitlere inanmamaktadır ve merkezileşme ve materyalizmden nefret etmektedirler. Ekomerkezciler politik olarak sağ görüşe yatkın olurlarsa, nüfus artışının kısıtlanmasını, kaynakların tüketimi derecesini ve doğal kaynaklara erişimini sınırlama fikrini vurgulayabilirler (Pepper, 1993). Eğer sol görüşe yatkınlarsa, daha basit teknoloji ve yenilenebilir enerji kullanan, merkezileşmeden uzak, küçük ölçekli topluluklar halinde yaşayan, demokratik ve yerel davranan küresel düşünen insanlar olurlar.

Ekomerkezciler daha basit, alternatif, elverişli teknolojiden yanalar çünkü kendilerini çevreci ve demokratik olarak görüyorlar. Bu yüzden yüksek teknolojiler yerine bireyler ve gruplar bu tip teknolojileri tercih ediyorlar. Bu yüzden, ekomerkezcilik Marksist bir fikir olarak düşünülmektedir. Örneğin bilgi teknolojisi, nükleer güç ve modern yeşil devrim, tarım teknikleri Marksist modellerle ortaya çıkan ve tartışılan eleştirilen hareketlerdir. Teknomerkezcilik çevresel sorunların varlığına inanır fakat modern toplum formumuzun bu problemlerini mutlaka çözeceğine dair ya tam inancı vardır ya da ekonomik ve çevresel yönetimlerle müzakere edebilirler. Fakat teknomerkezciler her durumda klasik bilim, teknoloji ve geleneksel ekonomi üzerinde akıl yürütmenin faydalı olduğuna inanmaktadırlar. Teknomerkezciler, sosyal ekonomik ya da politik olarak bir değişim öngörmemektedir. Sol tandanslılar ise kademeli reformistlerdir (Pepper, 1993). Ekoloji genel olarak ekofeministler, yeşil anarşistler tarafından temsil edilmektedir (Pepper, 1993).

Marksist Perspektiften Çevre ve Doğa

Marksizm, Marx tarafından geliştirilen sonrasında ondan ilham alanlarla gelişen bir entelektüel gelenektir. Toplumun nasıl çalıştığını ve nasıl değiştiğini araştırır. Feodalizmden kapitalizme geçişi sorgular. Sosyalizmin ahlaki bir bağlılığa sahip olması ve kapitalizm adına yıkıcı eleştirilere sahip olması sebebiyle, Marksist eleştirilerinin skalası sağcı basından sol tandanslı aydınlara kadar geniştir ki bu gruba ana akım yeşilciler ve yeşil anarşistlerde dahildir (Pepper, 1993). Bunlardan bazıları aşağıda bahsedecek olursak;

Deleage’ e göre aslında Marx toplum-doğa ilişkisi içerisinde bir konseptte sahiptir fakat emek-sermaye ilişkisi üzerine yoğunlaştığı için konsept üzerinde keşif için bir şans bulamamıştır ve bu yüzden Marksistler tarafından büyük ölçüde keşfedilmemiştir. Deleage

değerlendirmelerinde Marx'ı kapitalizmin kendisini doğal sınırlardan özgürleştirebileceğini, doğal kaynaklara ve üretim sürecine içsel bir değer katmadığını tümüyle enerji dengelerini ihmal edebileceği iddiasını eleştirerek suçlamıştır (Deleage, 1989).

Martinez-Allier'de Deleage' ye katılarak Engels'in enerji akışı ve termodinamiğin ikinci yasasıyla ilgilenmesine rağmen, iktisatta enerji muhasebesi çok zor olduğu için reddettiğini savunur. Bu nedenle, tüm bunları üretim sürecine uygun olarak kabul ettikleri "metafiziksel durum" nedeniyle, Marksist ekonominin, ana akım ekonomisinden farklı olmadığını ve kapitalizmle aynı dili kullandığını söylemiştir (Martinez-Allier, 1990). Martinez-Allier Marksistlerin ekoloji okulu olmadığını inanmaktadır çünkü Marx'ın tarih anlayışı, sosyalizm altında üretici güçlerin sınırsız gelişimini öngörmektedir.

Redclift ise Marx ve Engels'in, doğayı nasıl kullandığımızı ve tasarladığımızı belirlemede üretim (özellikle meta üretimi) rolünü fazla önemsemediğini düşünür (Redclift, 1986). Redclift ayrıca, Marksizm'in ekonomi de dahil olmak üzere, "sosyal formların" doğaya nasıl aracılık ettiği konusundaki vurgusuna itirazını dile getirmektedir (Redclift, 1986).

Friedrich Engels, bazı yönlerden modern diyalektik ekolojinin en önemli öncüsüdür. Diyalektiğin üç yasasını "Doğanın Diyalektiği" nde tanımlamıştır. Bunlar: "niceliğin niteliğe dönüşümü ve tersi", "karşıtların iç içe geçmesi" ve "olumsuzlamanın olumsuzlanması" (Engels 1934). Marx, insanlar ve doğa arasındaki belirli bir ilişkinin tarihsel olarak olumsuzlanmasını, kapitalist üretim tarzının merkezi bir özelliği olarak vurgulamış ve bu düşüncenin olumsuzlanmasını da orijinal birliğin daha ileri düzeyde "olumsuzlamanın olumsuzlanması" olarak açıklamıştır. İnsanlar ve doğa arasındaki orijinal birliğin "birleşme" seçeneğiyle yenilenmesi gerektiğini söylemiştir (Saito, 2017).

Morris; sosyalizm yoluyla kurtulan bir toplumun sanat hakkında kafa yoracağını ve kentsel ortamlar yaratacağını düşünmektedir. Ayrıca basit yaşam tarzlarıyla doğa ile uyumlu, pazarın israfından kaçınarak yararlı ve güzel ürünler üreteceğini düşünmektedir (Morris, 1887).

Bunlarla birlikte Parsons ve Parsons'u destekleyen düşünürler, Marks ve Engels'in doğanın değerinden çok az bahsettiklerine vurgu yaparak Marks ve Engels'i eleştirmişlerdir (Pepper, 1993).

Marksizmin Çevre ve Doğa İçin Çıkarımları

Yeşiller sıkça çevresel zararın, endüstriyelleşmenin bir sonucu olduğunu dile getirmektedirler. Marksizm çevresel bozulmaya neden olan üretim süreçlerindeki dinamikleri vurgular. İnsanın doğaya müdahalesi, kapitalizm başlığı altında incelendiğinde, bu durumun çevrede bozulmaya yol açtığı ve bundan kaynaklanan kötü yaşam koşullarının ortaya çıkmasının mümkün hale geldiği gözlemlenmiştir (Pepper, 1993). İlk olarak Marksizm bize 19. yy'da kentleşme ve kapitalist sanayileşmenin artan bir biçimde ekonomik bir sömürü problemi olduğunu hatırlatmaktadır. Bu eleştiri bugün hala geçerliliğini korumaktadır. Çevresel bozulmanın en büyük sebeplerinden biri yoksulluktur ki bu kapitalizmin en keskin sonuçlarından biridir. Ayrıca kapitalist gelişimin doğaya karşı tutumlarını, özellikle sömürüyü kolaylaştıracak şekilde nasıl şekillendiğini görmemizi sağlar. Birincisi, endüstriyel kapitalizmin gelişme evresinde gerekli işgücünü sağlamak için kırsal kesimden insana ihtiyacı vardır ve bunu temin ettiği evrede, tarımsal üretkenliği azaltacak durumlara sebep olacaktır. Bu durum gerçekleştiği takdirde tarımsal yeşil devrimler büyük ölçüde baskı altında kalacaktır. Marx'ın vurguladığı gibi, Kapitalist tarımdaki tüm ilerlemeler, yalnızca işçiyi değil, toprağı da soyma

da ilerleme kat etmiştir. Toprağın verimliliğini sağlamak için yapılan tüm gelişmeler aslında toprağı kalıcı olarak yok etmektedir. Kapitalist gelişmeler toprağı mahvetmekte ve sadece toplumsal üretim sürecini ilerletmektedir. Zenginliğin kaynaklarını da toprak ve işçiler oluşturmaktadır (B. Clark & Foster, 2022).

Johnston “Kapitalist üretim için, teknolojiyi ve diğer süreçleri bir arada toplayarak, yalnızca bütün servetin orijinal kaynaklarını - toprak ve emekçiyi - yutmak suretiyle bir sosyal bütün halinde birleştirir” demiştir (Johnston, 1989).

Kapitalist düzende, kaynakların korunması, geri dönüşüm ve kirlilik kontrolü, serbest piyasanın üretkenliğini ve kar artırımını azaltmaktadır. Çünkü bu tür faaliyetler maliyet gerektirir ve firmaların istediğı bir süreç değildir. Rekabetçi piyasada gelirin bir kısmının bu tür faaliyetlere harcanması, firmanın üretkenliğini tehdit etmektedir.

Ekolojik Marksizm; Marx'ın doğal ekonomiler analizinin daha fazla araştırılmasını, dünya çapındaki yerli halkların soykırımlarının araştırılarak tartışılmasını, kölelik ve sömürü sistemini getiren kapitalizmin politik ekonomisini incelemesini, sermayenin yeniden üretim emeğini nasıl kamulaştırdığına dair analizini ortaya çıkarmıştır (B. Clark & Foster, 2022)

SONUÇ

Ekofeminizm, her türlü tahakkümü reddeden, cinsiyet ayrımcılıkları, ırkçılık gibi toplumun diğer baskı türlerini değiştirmeyi hedefleyen; doğa üzerindeki tahakkümün tamamen ortadan kaldırılmasını isteyen; her türlü yaşam şeklini yani bitkiler, hayvanlar ve tüm yeryüzünü kapsayan bir hareket olmalıdır. Çevre tahribatının önlenmesi ve problemlerinin çözümü ile kadın sorunlarının çözümü için, toplumların ideolojik, kültürel ve ekonomik yapılarının büyük çaplı ve etkili olarak yeniden düzenlenmesi ve dönüştürülmesi gerekmektedir.

Ekosozyalizm antroposentriktir (yani insan merkezci) (fakat kapitalist ve tekno-merkezci düşüncede böyle düşünülüyor) ve hümanisttir. İnsan ruhaniyetine önem verir ve insanları kirlitici, açgözlü saldırgan aşırı rekabetçi ve diğer vahşetlerin sebebi olarak görmez. İnsanın az önceki sıfatlara sahip olmasını da genetik mirasa ya da insanın kökenine bağlamaz. Bunların sebebini sosyo-ekonomik sistemlere bağlamaktadır.

Bu mantaliteye bağlı olarak insanın doğadan yabancılaşması aslında insanın kendisinden yabancılaşmasıdır. İnsan doğayla olan ilişkisi tekrar gözden geçirmeli; insan müdahalesi, doğanın kanunlarını aşmamalı ve belirli sınırlar dahilinde doğayı kontrol etmelidir.

Ekosozyalizmde üretim ve endüstri tamamen reddedilmeyecektir. Teknoloji doğa ve insan için yıkıcı olmayacak şekilde kullanılacak ve desteklenecek, üreticilerin ve sosyalist kalkınmanın önderliğinde kullanılacaktır.

Eko sosyalizm çevre ve çevresel konuları geniş biçimde tanımlamaktadır. Kentlerin büyümesi ve yeni kentsel yapılarla birlikte çevre sorunlarının oluşması, şehir sokaklarında meydana gelen şiddet olayları, trafik yoğunluğu ve trafik kazaları, iş yerlerinde güvenliğin artırılması, sağlık hizmetleri ve en önemlisi işsizlik ile yolsuzluğun oluşması kaçınılmazdır. Bu nedenle sosyalizmin; eşitliğı savunan, kapitalizmi ve yoksulluğı ortadan kaldırma amacını güden, kaynakların ihtiyaçlara göre dağılımını ve toplumun demokratik kontrol mekanizmalarının iyi işlemlerini öngören hedef ve ilkeleri; ekosozyalizmde temel unsurlarını oluşturmaktadır. Gerçek komünizmin tanımının da bir parçası olan: “insan dışı doğa

değiştirilmeli ancak yok edilmemeli ve yok edilmeden insanların hoşnut olacağı ortamlar yaratılmalı” maddesi ekososyalizmin de temel esaslarındandır.

Ekolojik olarak sosyalist toplum, halkın yeterince talebi olmadan ve meydana getirilişine katkıda bulunmadan ortaya çıkmayacaktır. Yalnız böyle istekli bir toplum ve yönetim anlayışı içerisinde, kapitalist rejimlerin kayıpları ve hasarları en aza indirgenecektir.

Ekososyalizm aklın doğa üzerindeki iktidarını aşındırmayı amaçlar. Marksizmi doğa-akıl ikiciliğini oluşturmasıyla suçlar fakat bizi kurtaracak temel mantığın da yine Marksizm olduğunu söyler. Temel önermesi gezegenimizde ki tüm canlı hayatın korunması, kapitalist sistemin genişlemeci ve yıkıcı mantığıyla bir arada bulunamayacağını söylemesi ve doğanın korunması ve tahribinin önlenmesi için toplumun değiştirilmesi ve dönüştürülmesidir. Bu bağlamda ekososyalizmin temel hedefleri (ayrıca ekososyalizmin önemli isimlerinden Daniel Tanuro'nun da savunduğu bilgiler ışığında) (Turhan & Atay, 2015);

1. Kaynakların ve ihtiyaçların yeniden düzenlenmesini ve dağıtımını sağlamak,
2. Alternatif üretim şekillerini oluşturulmak,
3. Enternasyonalizmi ve desantralizasyonu etkin hale getirmektir.

Sonuç olarak ekososyalizm ve ekofemizmi bağdaştıran düşünce biçimine değinilecek olunursa; ilk dönem burjuva feminizminin etkisinden kurtulmak ve sosyalist feminizmin tuzaklarından kaçınmak için ekofeminizmi oluşturmak gerekmektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi içinde öncelikle burjuva feminizmin etkisinden kurtaracak ve sosyalizmin zayıf yönlerinden arınmış bir ekososyalizmin meydana gelmesi önerilmektedir. Toplumsal cinsiyet ve doğa arasındaki ayrışmanın ve yabancılaşmanın ortadan kaldırılarak birbirileri ile uyumlu hareket eden, birbirlerini özgürleştiren ve bütünlük bir insan ekosistemini kuran bir anlayış ancak ekososyalizm hareketlerinin sonucunun aynı zamanda ekofeminist olmasıyla mümkün olacaktır (Kovel, 2022).

KAYNAKÇA

Eserler

- Akal, C. B. (1998). *İktidarın üç yüzü*. Dost Kitapevi.
- Akdağ, Y. (2014). *Kapitalizm ve sınıf mücadelesi: Teorinin güncelliği*. Evrensel Yay.
- Alptekin, Y. (2015). Kapitalizmin ortaya çıkışı: Jeo-kültürel yaklaşım. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 231-241.
- Bahro, R. (1982). *Socialism and survival*. Heteric Books.
- Biehl, J. (1991). *Finding our ways: Rethinking ecofeminist politics*. Black Rose Book.
- Bigwood, C. (1993). *Earth muse*. Temple University Press.
- Birkeland, J. (1993). Ecofeminism: Linking theory and practice. In G. Gaard (Ed.), *Ecofeminism: Woman, animals, nature* (pp. 13-59). Temple University Press.
- Bookchin, M. (1994). *Özgürlüğün ekolojisi*. Ayrıntı Yay.
- Clark, J. (2022). *Dialectical ecology: The origins of dialectical ecology*. In L. Brownhill, S. Engel-Di Mauro, T. Giacomini, A. Isla, M. Löwy & T. E. Turner (Eds.), *The routledge handbook on ecosocialism*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Clark, B., & Foster, J. B. (2022). Marx's ecology and metabolic analysis. In L. Brownhill, S. Engel-Di Mauro, T. Giacomini, A. Isla, M. Löwy & T. E. Turner (Eds.), *The*

- routledge handbook on ecosocialism* (pp. 89-98). Routledge Taylor & Francis Group.
- Collard, A. (1988). *Rape of the wild*. The Women's Press.
- Çetin, O. B. (2005). Ekofeminizm: Kadın-doğa ilişkisi ve ataerkillik. *Sosyo Ekonomi*, 1, 61-76.
- Deleage, J. P. (1989). Eco-Marxist critique of political ecology. *Capitalism, Nature, Socialism*, 3, 15–31. <https://doi.org/10.1080/10455758909358382>
- Eaton, H., & Lorentzen L. A. (2003). *Ecofeminism and globalization: Exploring culture, context and religion*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Eckersley, R. (1992). *Environmentalism and political theory: Towards an ecocentric approach*. UCL Press.
- Eisler, R. (1990). The gaia tradition and the partnership future: an ecofeminist manifest. I. Diamond & G. F. Orenstein (Eds.), *Reweaving the world* (pp. 23-29). Sierra Club Books.
- Engels, F. (1934). *Dialectics of nature*. Progress Publishers.
- Engels, F. (1992). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. Sol Yay.
- Ferry, L. (2000). *Ekolojik yeni düzen*. Yapı Kredi Yayıncılık.
- Heywood, A. (2016). *Siyasi ideolojiler*. Bb101 Yayınları.
- İmançer, D. (2002). Feminizm ve yeni yönelimler. *Doğu Batı Dergisi*, 19, 155-178.
- Johnston, R. J. (1989). *Environmental problems: Nature, economy and state*. Belhaven.
- Kovel, J. (2022). The ecofeminist ground of ecosocialism. In L. Brownhill, S. Engel-Di Mauro, T. Giacomini, A. Isla, M. Löwy & T. E. Turner (Eds.), *The routledge handbook on ecosocialism* (pp. 32-38). Routledge Taylor & Francis Group.
- MacKinnon, A. C. (2003). *Feminist bir devlet kuramına doğru*. Metis Yayınları.
- Mandel, E. (1998). *Marksist ekonomi kuramına giriş*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Martinez-Allier, J. (1990). *Ecological economics: Energy, environment and society*. Blackwell.
- Marx, K. (1973). *Grundrisse*. Penguin Books.
- Mellor, M. (1992). *Breaking the boundaries*. Virago Press Ltd.
- Merchant, C. (1996). *Earthcare: women and the environment*. Routledge.
- Morris, W. (1887). How we live and how we might live. *Collected Works*.
- O'Riordan, T. (1981). *Environmentalism*. Pion.
- Özdemir, H., & Aydemir, D. (2019). Ekolojik yaklaşımlı feminizm/ekofeminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihi süreci ve türleri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(2), 261-278. <https://doi.org/10.33708/ktc.608639>
- Pepper, D. (1993). *Eco socialism from deep ecology to social justice*. Routledge.
- Radel, C. (2009). Nature / Environment: Natures, gendered. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 331-336). Elsevier.
- Redclift, M. (1986). Redefining the environmental "Crisis" in the south. In J. Weston (Ed.), *Red and green: A new politics of the environment* (pp. 80–101). Pluto Press.

- Reuther, R. R. (1992). *Gaia & God*. Harper Collins Publishers Ltd.
- Saito, K. (2017). *Karl Marx's ecosocialism*. Monthly Review Press.
- Saiato, K. (2022). The legacy of Karl Marx's ecosocialism in the twenty first-century. In L. Brownhill, S. Engel-Di Mauro, T. Giacomini, A. Isla, M. Löwy & T. E. Turner (Eds.), *The routledge handbook on ecosocialism* (pp.135-143). Taylor & Francis Group.
- Salleh, A. (2017). *Ecofeminism as politics: Nature, marx and the postmodern*. Zed.
- Spretnak, C. (1993). Earth body and personal body as sacred. In C. J. Adams (Ed.), *Ecofeminism and the sacred* (pp. 261-280). Continuum.
- Taylor, D. E. (1997). Woman of color, environmental justice, and ecofeminism. In K. J. Warren (Ed.), *Ecofeminism: Women, culture, nature* (pp. 38-81). Indiana University Press.
- Tekin, Y. (2012). *Kamu yönetimi*. Orion Kitabevi.
- Turhan, E., & Atay, H. (2015). Ekososyalizm: Bugüne ve geleceğe dair siyasi bir tahayyül. *İki Aylık Sosyalist Siyaset ve Kültür Dergisi*, 1, 137-149.
- Weber, M. (1999). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. Ayraç Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Ecosocialism*. (2023). StudySmarter. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/politics/political-ideology/ecosocialism/>
- Gaia Dergi. (2021). *Ekoloji ve kadının kesişim noktası: Ekofeminizm*. Gaia Dergi. <https://gaiadergi.com/ekoloji-ve-kadinin-kesisim-noktasi-ekofeminizm/>